

LJUDSKO STAVBARSTVO V NAŠI ETNOGRAFIJI

Vilko Novak

Kmečka hiša velja poleg noše nestrokovnjaku za glavni predmet v raziskavanju materialne kulture, če ne etnografije sploh. Tudi naša strokovna literatura dokazuje večje zanimanje za hišo, kot n. pr. za prehrano, poljedelstvo, živinorejo ali katerokoli drugo panogo materialne kulture. Tako je bilo domala tudi drugod po svetu, kjer pa so danes že zelo poglobili delo za raziskavanje vseh teh panog.

Nadrobnejši pretres naše literature o kmečki hiši — o mestni še niti začeli nismo govoriti — pa nam pokaže, da je v njej malo sistematičnega dela, da so njeni vidiki zelo različni, v splošnem pa pomanjkljivi, ker se avtorji niso ozirali na sodobno stanje etnografije v svetu. Zato niso dovolj obdelane posamezne pokrajine, ne posamezni hišni tipi, kar naj bi bila osnova za sintetično delo o slovenski hiši, ki jo danes najbolj reprezentativno prikazujejo nestrokovne publikacije.

Prav pred petdesetimi leti je objavil A. Haruzin prvi znanstveni deli o gorenjskem ljudskem stavbarstvu. Za njima se je lotil dela Matija Murko, a je pri prvem spisu te vrste tudi obstal. Pomemben nadaljevalec njegovega dela je bil Janko Lokar s spisom o belokrajinski hiši in šele konec dvajsetih let se pojavijo novejši raziskovalci, med njimi najpomembnejši Stanko Vurnik s prvo nadrobno utemeljitvijo hišnih tipov na Slovenskem. Za njim je te vrste raziskovanje skoraj prenehalo. Njegovo razdelitev hišnih tipov sta razširila A. Melik, ki je prispeval antropogeografsko oznako slovenske hiše, in R. Ložar, ki je podal pregled dotedanjega raziskavanja, sintezo in opozoril na nove probleme.

Podobno pomanjkljivo je slikovno in risarsko gradivo o naših ljudskih stavbah. Kot vzor dobro ilustrirane razprave o nekem hišnem tipu moremo imenovati Vurnikovo o alpski hiši. Sledi ji Maučecева študija o prekmurski hiši. Tudi Etnografski muzej v Ljubljani se kljub lepi zbirki fotografij še ne more zadovoljiti, ker mnogi predeli Slovenije še niso obdelani.

Zaradi nepopolnega dosedanjega dela in zavoljo dolgega zastoja v raziskavanju moremo reči, da je naše etnografsko delo na področju ljudskega stavbarstva v zagati, ki je tem bolj odgovorna, čim hitreje izginjajo primeri starih naselij in poslopij.

Še mnogo manj ko s hišo pa smo se doslej ukvarjali z ostalimi zgradbami našega podeželja. Največ moremo na tem področju pokazati z Melikovo monografijo o kozolcu, vse druge gospodarske stavbe pa so še docela neobdelane.

Novo dobo je načelo tudi na področju ljudskega stavbarstva v naši etnografiji načrtno delo Etnografskega muzeja v Ljubljani, ki s svojimi delovnimi skupinami že peto leto smotrno raziskuje naše pokrajine. Tudi o našem stavbarstvu bomo dobili jasno podobo razvoja in današnjega stanja šele tedaj, ko bomo temeljito preiskali v vseh pokrajinah vsaj nekaj vasi, ter z opisi, študijem, slikami in risbami zbrali dovolj gradiva za analitične študije in sintetične prikaze. To potrebo je spoznal že umetnostni zgodovinar A. Stegenšek v poročilu o Murkovi razpravi o južnoslovanski hiši v ČZN 1907, 180. Žal do zadnjega časa naše znanstvene ustanove in posamezni raziskovalci niso dovolj resno pretehtali tega nujnega pogoja za uspešno delo.

Med današnjimi in bodočimi nalogami, ki čakajo naše raziskovanje ljudskega stavbarstva, je kronološko še vedno na prvem mestu iskanje zvez med predslovenskimi in staroslovenskimi zgradbami na našem ozemlju z razvojem naših stavb. Od vedno bolj aktivnega arheološkega dela pri nas moremo pričakovati za to potrebnega gradiva.

Še vse premalo jasno sliko imamo tudi o tipih našega naselja, in zlasti o legi domov in hiš v njih. Tako bo treba pojasniti lego in zvezo posameznih poslopij, ki tvorijo samine, v zaselkih in raznih oblikah vasi, kakor tudi v posameznih pokrajinah ali etnografskih območjih.

Kmečki dom je bil doslej v naši etnografiji premalo gledan kot celota, ker je bila v ospredju skoraj vedno le hiša. Zato bo treba razporeditvi in legi zgradb, dvoriščem, vrtovom itd. posvetiti mnogo pozornosti.

Pri študiju hiše same moramo čim izčrpnje odgovoriti na vsa vprašanja sodobne etnografije o tem predmetu: od načina gradnje z vsemi običaji, dejanji in verovanji preko tlorisa, konstrukcije, oznake zunanjsčine pa do funkcije prostorov in razmestitve pohištva. Če opozorimo, da vsebuje kvestionar Etnografskega muzeja v Ljubljani za poslopja doslej 35 točk z več vprašanji pod točkami, tedaj dobimo pojem o obsežnosti predmeta in resnosti načrta, ki se izvaja.

Paziti moramo še na nekaj: poleg nadrobnih opisov osnovnih, starih hišnih tipov — pri čemer moramo v večji meri ko doslej prirediti tudi študij istega tipa na sosednem etničnem ozemlju — moramo ugotoviti, v koliki meri so še zastopane stare oblike hiš, na drugi strani pa, kakšne nove, pomeščanjene oblike se širijo, odklejš, zakaj in v kolikšnem obsegu. Kartografsko je treba prikazati ne le razširjenost osnovnih hišnih tipov, marveč tudi gostoto krajev, kjer ti še prevladujejo, in nasprotno kraje z novimi oblikami hiš.

Prav toliko kakor s hišo pa se moramo ukvarjati tudi z gospodarskimi poslopji. Glede teh nas čaka toliko več dela, ker smo

jih doslej skoraj docela puščali v nemar. Tudi tu nam bodo nadrobne študije o hlevih, svinjakih, podih, gumnih, listnjakih, kurnikih, kaščah, kletah, pojatah, gorskih hramih, planinskih stanovih in senikih, kozolcih itd. odkrile tipe posameznih območij, njih povezanost s sosednim ozemljem, njih pomen za razvoj našega ljudskega stavbarstva, njih mesto in funkcijo v našem gospodarskem obratu, značilnosti ljudske umetnostne tvornosti (rezbarije, slike itd.) na podih, kaščah idr.

Poleg študijskih vprašanj, ki se odpirajo sama od sebe pri delu, je važno z vzgojno-prosvetnega, propagandnega in znanstvenega stališča vprašanje varstva tipičnih zgradb, ki bodo tudi za bodočnost ohranile značilne primere naše ljudske tvornosti in nujno dopolnile muzejsko gradivo z ostalih področij ljudskega življenja. O tem pomembnem vprašanju pa bo govor v posebnem spisu prihodnjega letnika SE.

Prav tako je povezano v zvezi z varstvom etnografskih spomenikov vprašanje muzeja na prostem, kjer bi varstveni in z njimi zvezani problemi prišli najmočnejše do veljave. Ljubljana ima bolj ko kako drugo mesto izredne naravne prednosti za postavitev takega muzeja. Čeprav se zdi to vprašanje danes morda še daleč od uresničenja, vendar bi se ga morali nujno lotiti s študijsko-pripravljalne strani, saj tako delo traja precej dolgo, če naj prinese dozorele uspehe.

Ob sleherni stavbi se načinja vrsta problemov, toda najvažnejše — kar velja za vso našo etnografijo — je, da se zavemo v a ž n o s t i vseh teh vprašanj za nas same in za vso evropsko etnografijo. Iz tega bo sledila zavest o d g o v o r n o s t i vseh strokovnih in ostalih odločujočih činiteljev, da s tem sistematičnim delom resno in v vsem obsegu pričnemo, tako da nas čas s svojo uničevalno silo ne bo prehitel in postavil pred sodbo kulturne bodočnosti doma in v svetu. Zavedati se moramo, da niti delo za študij ljudskega stavbarstva niti vse ostalo ogromno etnografsko delo ne bo moglo biti prav in v zadovoljivi meri opravljeno, ako bo še nadalje prepuščeno sedanjemu počasnemu tempu in ozkemu številu delavcev. Zavedati se moramo, da gre za naša vprašanja, za zgodovino lastnega ljudstva, za njegovo tvornost in oblike njegovega življenja. In še bolj se moramo zavedati, da prav na tem področju predmeti s tradicijo vred naglo ginejo, medtem ko n. pr. predmeti drugih ved (arheologije, umetnostne zgodovine itd.) čakajo. Zato je najvažnejše vprašanje s t r o k o v n i h d e l a v c e v, ki jih je treba pravilno vzgojiti, da bodo mogli opraviti vsaj del naloge, ki nas čaka. Če pomislimo, da ima danes Etnografski muzej v Ljubljani samo dve strokovni moči, naši pokrajinski muzeji pa nimajo nobenega etnografa, tedaj spoznamo živo vso potrebo po študiju ljudske kulture. Sleherni naš pokrajinski muzej bi moral imeti za vsako panogo ljudske kulture posebnega strokovnjaka. Pozitivno reševanje vprašanja študija lastne ljudske kulture je pri nas bolj ko kdaj koli prej aktualno v marsikaterih pogledih.

Résumé

L'ETHNOGRAPHIE SLOVÈNE ET L'ARCHITECTURE POPULAIRE

Bien que plusieurs études aient déjà été écrites sur la maison paysanne slovène, les problèmes ethnographiques qu'elle pose n'ont pas encore été suffisamment étudiés. On n'a pas encore touché à la question de l'architecture populaire dans les villes et les bourgs. C'est aux bâtiments domestiques qu'on a prêté le moins d'intérêt jusqu'ici. C'est pourquoi l'auteur énumère les tâches qui attendent les ethnographes slovènes dans ce domaine. Il souligne la nécessité de recherches systématiques sur le terrain qu'a déjà inauguré le Musée ethnographique de Ljubljana il y a quelques années, puis la protection des bâtiments importants et le besoin d'un musée en plein air.